Рецензия

от проф. д.н. Красимира Алексова, Катедра по български език, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на тема: „Език в пространството: синтактични и семантични особености“, автор Мая Филипова Йосифова

Професионално направление 2.1. Филология

Докторска програма „Български език – синтаксис“

Научен ръководител: доц. д-р Атанас Росенов Атанасов

I. Данни за процедурата и за докторантката

Назначена съм за член на научното жури със Заповед РД-38-80/23.02.2026 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. На заседание на научното жури на 18.02.2026 г. беше определено да изготвя рецензия. Изпълнени са минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Мая Йосифова е завършила бакалавърска степен по специалността „Българска филология“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2012 г. През 2021 г. се е дипломирала като магистър в програмата „Лингвистика – езикова система и речеви практики“. Началото на редовната докторантура към Катедрата по български език на Софийския университет в докторската програма „Български език – синтаксис“ е с дата 01.02.2022 г. М. Йосифова е работила като технически консултант в data2type GmbH Хайделберг, Германия, като свободен технически консултант в България, а от октомври 2022 г. е преподавателка по български език като чужд в Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“.

2. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Рецензираният научен труд е разгърнат на 260 страници и обхваща уводна част, четири глави, заключение, списък с приноси, списък на публикациите по темата на дисертацията, цитирана литература и засега 1 приложение.

Темата на дисертационния труд е актуална и подчертано необходима във времето на начални целенасочени граматически проучвания на БЖЕ. Приемам посочената от дисертантката мотивация на изследването ѝ и като обобщена програма, която я води в конкретната работа по дисертационния труд. Обектът на изследването – пространствената организация на дискурса в БЖЕ и начините, по които пространството функционира като синтактичен ресурс, е съществен и значим, ако се има предвид, че за БЖЕ по близки теми са работили само няколко лингвисти. Конкретният предмет на дисертационния труд са

начините за реализиране на аргументната структура в пространството при т.нар. *несъгласуващи се* (наречени от дисертантката *неизменяеми*) и *съгласуващите се* глаголи в БЖЕ. Ако се има предвид дихотомията – противопоставящите се два типа глаголи, то предлагам като по-подходящ термина *несъгласуващи се,* а не *неизменяеми* глаголи, макар че вторият термин е по-близо до англоезичния термин. Друга възможност е да се приеме терминологичното противопоставяне *изменяеми* и *неизменяеми* глаголи, но това е проблематично допускане.

Няма да крия, че този тип жестови глаголи е бил обект и на собствения ми научен интерес в продължение на няколко години. Затова синтактичното им осмисляне представлява според мене надграждане на съвременните познания и анализи на БЖЕ.

Формулираната основна цел на дисертационния труд ясно детерминира насоките на изследването, а представените задачи оформят последователността в реализацията на цялостното изследване.

Важна изследователска задача в дисертационния труд е събирането на емпирични данни в условия на спонтанна жестова комуникация, което гарантира преодоляване на калкирането при изследване на съгласуващите се и несъгласуващите се жестове глаголи във връзка с реализацията на аргументите.

Последователното изпълнение на три поставени задачи при анализа на реализацията на аргументите при несъгласуващи се и съгласуващи се глаголи: установяване и поддържане на референцията, изразяване на аргументите чрез пълнозначни лексикални жестови единици и проследяване на случаите, в които аргументите не се експлицират (т.нар. нулева реализация), представлява според моето виждане надграждане на съществуващите морфологично ориентирани изследвания на съгласуващите се глаголи с нови, неизследвани досега аспекти.

Изборът на метод на обработка на емпиричните данни – създаване на анотиран корпус при съвместяване на компетенциите на носител на БЖЕ и чуващ езиковед е най-подходящият, избран от дисертантката, в стремежа да се анализират феномени в жестовия език.

Хипотезата, която издига докторантката, говори за добро познаване на спецификата на изследвания обект и предпоставя целенасоченото му изследване.

Първата глава в дисертационния труд е посветена на спецификата на глухата общност и на жестовия език. Представени са ключови подходи и принципи, които се прилагат при изследването на жестовите езици, което възприемам като основа, върху която ще се опира собственото изследване. Изяснени са параметрите, включващи се в протокола за теренна работа при събирането на жестов емпиричен материал. Приемам тази част за необходимо, тъй като придобиването на автентични емпирични материали за жестовия език се отличава с много специфики, с които изследователят трябва да отчете. Дисертантката е изяснила в уводната част използваните методи на изследване.

В тази първа глава „Жестовият език в теренната методология: основни принципи“ детайлно се разработва методологията на изследване на жестовия език. Всъщност авторката

изяснява и анализира не само методиката – конкретния набор от методи, техники и процедури на провеждането на едно теренно изследване на жестовите езици, но и методологията – теоретичното осмисляне, принципите и подходящата изследователска рамка на лингвистичното проучване на жестовия език. В тази глава се обвърза търсенето на отговори не само на въпроса как да се изследват жестовите езици, но и защо, с каква цел, логика и принципи, т.е. налична е и концептуализация на инструментариума в лингвистичното проучване на жестовия език.

Не познавам в изследванията на БЖЕ подобно предложение за методика на теренното проучване на феномени в жестовия език и нейното теоретично обосноваване и концептуализиране. Докторантката се опира на основни методи за събиране на емпирични данни, които се използват в световната практика на лингвистичното проучване на жестовите езици, като ги осмисля и коментира. Разписването на протокола за теренна работа – цели, методи, етични норми и очаквани резултати, гарантира валидността и успешността на собственото емпирично изследване. Представените и коментирани методи на проучване осигуряват целостта и пълнотата на методологическа рамка в дисертационния труд, като обвързват утвърдени изследователски подходи в световната практика с новаторството на рецензираната работа. При недостатъчна методологическа обезпеченост на изследванията на БЖЕ смятам тази глава за необходима и значима.

Представянето на натрупания опит по отношение на методиката на емпиричното изследване на жестовите езици не е самоцелно. То е послужило на докторантката да подготви и реализира собственото си емпирично изследване. Основа за бъдеща съпоставимост на данните и анализите на М. Йосифова с други жестови езици е напр. подборът на визуални стимули за теренната ѝ работа (анимационната поредица за Туити и Силвестър). Добре би било да се конкретизира кои са тези изследвания на БЖК, които използват визуални стимули, най-широко прилагани в проучването на чужди жестови езици (макар че в таблицата се откроява едно българско изследване). Правилният подбор на визуални стимули (видеостимули и изображения) е важен, тъй като всеки тип стимул предполага появата на различни жестови феномени. Затова смятам, че визуалните стимули, използвани от дисертантката, гарантират възможността несъгласуващите се и съгласуващите се глаголи да се изследват от синтактична гледна точка.

Оправдано е подробното разглеждане на спецификата на видеозаснемането, тъй като тя значително се различава от видеозаписа на вербални изказвания. Донякъде може да се сравни с видеозаснемането на паралингвистичните средства при вербално общуване в мултимодалните корпуси. А паралингвистичните средства са неотделима част от жестовата комуникация.

В резултат на осмислянето на методологията на жестовите изследвания М. Йосифова детайлно представя методите, които е използвала в собственото си проучване. Приемам опирането върху множество трудове в световната теория и практика като аргументация на собствените избори на методи. Подробно е представена организацията и провеждането на теренните изследвания на докторантката, техническата подготовка (записващи средства,

аудиозапис, осветление и среда, софтуер и съхранение на видеозаписите), спазването на етични и правни норми. Смятам, че подходът да се направят пилотни проучвания, гарантира адекватността на основните теренни проучвания. Прави добро впечатление отчитането на широк кръг от фактори, вкл. психологически и правни, при провеждането на самите теренни дейности.

Втората глава „От образ към структура: пътят към граматичната система на жестовия език“ включва теоретично разглеждане на жестовия език от лингвистична гледна точка.

В световната научна литература по въпроса за жестовите езици съществува ясната тенденция жестовите езици да се анализират чрез привнасяне и адаптиране на граматичното описание на вербалните езици. Търси се кои са фонемите, морфемите, частите на речта, граматичните категории и синтактичните единици в жестовите езици. М. Йосифова е показала в тази глава много добро познаване на концепциите за фонологичната организация и морфосинтактичните структури на жестовия език, като се е опирала на много широк кръг от чуждестранни трудове. В тази глава се съдържа част, в която се коментират концепции за фонологичния анализ на жестовия език, като тя е необходима, тъй като фонологичният модел е значим фактор за формирането на морфологичните и синтактичните характеристики на жестовия език. Авторката е проследила и по какъв начин се достига до концепцията, че жестът е структурна единица на езика, изградена от по-малки компоненти, т.е. налична е аналогия с думите във вербалните езици. От теоретична гледна точка се изясняват основни понятия в жестовата фонология, напр. *керема* (аналог на фонемата), *алохери* – реални реализации, проявления на керемата (според мене съответстващо на алофони), *параметри*, *аспект*, *признак* (*prime*), което се разглежда като дистинктивен признак, *фонема*. В тази част е реализирано и проследяване на развоя на концепциите и терминологичното обновяване, като не е пропуснато и използването на проследената терминология в изследванията на БЖЕ. Този теоретичен преглед е използван от дисертантката, за да мотивира собствения терминологичен апарат (керема и алохер/-и) и да го впише в рамките на съществуващите български и световни лингвистични изследвания на жестовия език.

От теоретична гледна точка задълбочено са разгледани структурните параметри на жеста, нотационната система от буквено-символни маркери за вербален запис на жестовете, изработена от Уилям Стоки/Стоуки, в която се отчитат три аспекта (място, форма на ръката и движение), включващи определен брой кереми. В тази подчаст на дисертационния труд е проследено достатъчно изчерпателно развитието на фонологичния модел и въвеждането на четвърти фонологичен параметър – ориентация на ръката спрямо тялото, както и включването в описанието на жестовата комуникация на немануалните признаци/сигнали, разглеждани като равноправен артикулационен канал.

Отделна част на Втора глава представя и анализира основни концепции в анализа на жеста от морфологична гледна точка, т.е. доколко жестовите езици притежават морфологична система и колко развита е тя. Тази част предизвиква целенасочения ми интерес поради изследванията на БЖЕ, които съм провеждала. Разглеждането на

граматическите значения като изразяващи се в едновременни пространствени модификации на жеста е адекватният подход, отговарящ на иконичната природа на жестовия език и неговия пространствен характер. Докторантката адекватно е анализирала теоретични възгледи за морфемата в жестовия език и класификацията на жестовете глаголи според способността им да се изменят, като е отделила внимание и на дискусиите, и на развоя в терминологията. Вниманието е насочено и към ключови понятия в тази област, към дефиницията на морфемата и на нейните функции във вербалния език и съответно в жестовия език – съпоставка, която смятам за релевантна за дисертационния труд. Несъмнено частта, в която се дискутира кои структурни параметри на жеста получават морфемен статут, е оправдано включена в дисертационния труд, тъй като жестовете глаголи (несъгласуващи се и съгласуващи се), обект на собственото емпирично изследване на М. Йосифова, са основни компоненти в класификацията на жестовете глаголи.

Приемам виждането на докторантката, че движението като параметър на жеста е доминиращ носител на морфологичната изменяемост, наред с ориентацията като фонологичен параметър с по-рядка функция на морфема. Това е основна теза и в поредица от изследвания на други жестови езици, напр. в работите на Падън, Лило-Мартин, Сандлър. Той се откроява и при класификаторите, един от значимите лингвистични феномени в жестовите езици.

Приетата трикомпонентна класификация на Падън за трите вида жестове глаголи според морфологично релевантните модификации на жеста (*plain verbs*, *inflecting (agreement) verbs* и *spatial verbs* – неизменяеми, съгласуващи се и пространствени глаголи) залягат в основата на собственото изследване на докторантката при отчитане и на постиженията на т.нар. едновременна морфология на жестовете. Струва ми се, че тази по-скоро морфологично ориентирана част е необходима, тъй като тя е обвързана с целите на изследването на М. Йосифова, доколкото различните типове глаголи имат нееднакви възможности за съгласуване, а това несъмнено е обвързано с особености на предикатно-аргументната структура. Докторантката е показала много добро познаване на развоя на теоретичните виждания за морфологичната организация на жестовите езици, като това не е самоцелно, а с акцент върху съгласуващите се глаголи. В чуждестранните изследвания те се описват като най-ярките представители на специфичните отношения между иконичността и граматичността в жестовите езици, тъй като пространствените модификации на движението кодират и посоката на действието, и отношенията между участниците в действието/събитието, т.е. кодира и съгласуването на жеста. Така граматичната информация е имплементирана в артикулацията на лексикалния знак, както посочва докторантката.

В тази част откривам и подходящи съпоставки между явления във вербалните и в жестовите езици, като се открояват техни съществени различия, напр. в подчаст 3.2.4. *Афиксация и морфологично кодиране в жестовите езици*. и 3.2.5. *Деривация и словообразувателни механизми в жестовите езици*.

Третата глава – *Типология на глаголите в жестовите езици*, проследява теоретичния развой на виждания за класифицирането на жестовете глаголи предимно в англоезичната

литература. Коментарите на активните дебати в международен план, свързани с приложимостта на класификационната подялба на жестовете и специално на отделянето на т.нар. съгласуващи се жестове глаголи, са значими за дисертационни труд, тъй като тяхното разглеждане е основание за избор на собствена позиция. Акцентът в голяма част от тази глава е върху съгласуването и неговото лингвистично тълкуване като феномен и във вербалните, и в жестовите езици най-вече. Авторката е засегнала и въпроса за наличието на два типа съгласуване – аргументно и пространствено, стоящо в основата на традиционното разграничаване на съгласуващи се и пространствени жестове глаголи.

В третата глава специално внимание е отделено на историческия аспект на терминологичното назоваване на изследвания в дисертацията клас жестови глаголи и постепенното ограничаване на неговия обхват и смяна на теоретичния фокус – „от описание на кинематични и иконични характеристики към анализ на пространствените параметри като граматични оператори, които свързват глагола с неговите аргументи“ (с. 70). Отделна част е посветена на съгласуващите се глаголи, като е представена изходната теоретична позиция и наличните два наложили се алтернативни анализа – референтно-локутивен и когнитивен или още дейктичен подход. Те са подходящо съпоставени и различията им са онагледени в табличен вид въз основа на съществени признаци.

Смятам, че докторантката адекватно е отразила един от най-съществените проблеми при традиционното интерпретиране на кодирането на говорещия, слушащия и неучастник/-ци в комуникацията чрез съгласуващите се глаголи – неограничения брой формално различими пространствени реализации. Това поражда идеята за двудялба на разграничаването по лице при жестовите глаголи – първо и непърво лице. Бих посочила, че подобно наличие на неограничен брой референти на 3 л. съществува и във вербалните езици, без да налага необходимостта от преминаване към двудялба при категорията лице. Но посоченият проблем поражда други теоретични виждания, наблягащи върху съгласуването като референтно насочване, обусловено от когнитивни и дейктични механизми.

В тази част е представена и вътрешната подялба на съгласуващите се глаголи: с единично и с двойно съгласуване. Не е пропуснато и изясняването на т. нар. жестове глаголи с обратно съгласуване, представляващи критичен случай в интерпретацията на глаголното жестово съгласуване. Акцентът попада върху съпоставката на класическия подход и на тематично семантичния (пространствения подход) при интерпретация на движението, отличаващо съгласуващите се глаголи. Тези теоретични постановки са необходима част от изясняването на обекта на изследването в дисертационния труд. В тази глава са отчетени и трудове, в които се разглеждат съгласуващи се жестове глаголи в изследвания на БЖЕ.

Четвърта глава – „Пространството като средство за изразяване на референция в жестовите езици“, възприемам не само като част от широката теоретична основа на дисертационния труд, но и като елемент от реализацията на конкретните цели, доколкото, както пише дисертантката, граматикализацията на пространствените средства при жестовите езици и специално при БЖЕ реализира взаимодействието на жестовото

пространство със синтаксиса, семантиката и дискурса. В тази част докторантката задълбочава анализите си на теорията на референтния локус. Особено внимание е отделено на разграничаването на референтни индекси и референтни локуси с прокарани паралели с вербалните езици, тъй като референтните индекси се възприемат като абстрактни граматични единици за разлика от референтните локуси, които нямат този статус, а са пространствени точки в жестовото пространство, установени от автора на жестовото изказване. Подробно са разгледани прономиналните насочващи знаци и съгласуващите се глаголи, възприемани като насочващи глаголи в рамките на подхода, дефиниран като референтен локус. Самата авторка посочва, че коментарите на теорията, в рамките на която съгласуващите се глаголи се интерпретират приз призмата на референтните локуси и връзката им с абстрактните референтни индекси, е от ключова значимост за дисертационния труд. Значително внимание е отделено на изясняването на концепцията, в която връзката между глагола и аргументите му се представя чрез система от референтни локуси. В този случай не се възприема наличието на самостоятелни морфеми за лице, а за референтни зависимости, свързани с референтни локуси (на субекта и на обекта).

Немалко място е отделено на когнитивния подход в жестолингвистиката, който представя друг тип интерпретация на т.нар. съгласуващи се глаголи, които не се разглеждат като реализиращи граматично съгласуване, а като средства за насочване към референти в менталното пространство и дискурса.

Петата глава има за основна цел да предложи теоретичен модел и анотационна методология, приложени в собствените теренни изследвания. Авторката дефинира аналитичния си модел *пространствен синтаксис* (вкл. онагледен със схема), в който акцентът е изграждането на аргументната структура на БЖЕ, когато той се разглежда в реалната жестова комуникация. Авторката включва в този модел няколко теоретични подхода – от генеративната лингвистика и принципите на граматиката на ролята и референцията, от когнитивния подход и от т.нар. от авторката описателна традиция, стъпваща върху доминацията на емпиричния материал. Приемам тази комбинация като достатъчно адекватна основа за реализация на целта да се наблюдава по какъв начин различието на пространствената организация влияе върху появата на изразни средства за аргументите в жестовото изказване. Бих насочила М. Йосифова да открие по-подходящ термин от „неутрално“ пространство, тъй като недостатъчно ясно кодира заложеното от нея виждане. Прави впечатление доброто аргументиране на приетия аналитичен модел, вкл. посочването на някои негови ограничения, както и позиционирането му сред т.нар. интегрирани и гъвкави модели, комбиниращи елементи от различни теоретични парадигми.

М. Йосифова е представила достатъчно подробно принципите на използваната при обработката на емпиричните данни система на първоначална анотация с шест анотационни слоя, аргументирала е избора на тази система и от гледна точка на корпусната лингвистика, и от позиция на съществуващи практики за създаване на корпуси за други жестови езици, и от гледна точка на феномените, които са наблюдавани от жестовия консултант в конкретната работа по видеоматериалите. Нотационната система, която е приета в дисертационния труд,

е резултат от прилагането на теоретичните анализи в предходните глави и на приетата собствена теоретична позиция за пространствения синтаксис. Тази нотационна система е представена по категории, означения и изясняване/обяснение на означението. Смятам, че тя съвместява едни от най-добрите практики в международните изследвания на жестовите езици при липса на общоприета анотационна схема, прилагана от чуващи изследователи. Ако нотациите на чуващия учен се приемат, както се посочва в дисертационния труд, за вторична анотация, то може да се каже, че М. Йосифова е коректно разписала етапите на наблюдение, анотиране и проверка.

Важни според мене са и изведените 4 критерия за идентифициране на глаголен предикат, както и критерии за разпознаване на вида на предикатите (жестовете глаголи) според теоретичната класификация, представена в предходните глави. Прилагането на тези критерии ограничава възможностите за грешни интерпретации и дава основание да се докаже адекватността на анализа и класифицирането на конкретния емпиричен материал.

Положително решение на докторантката е да представи, а и следва, критерии за идентифициране на жестов глаголен предикат. Коментираните 4 критерия са достатъчно условия за адекватно разпознаване на жеста глагол, което не е подразбираща се задача. Важни според моето виждане са и критериите за определяне на типа глагол според пространствената реализация, тъй като те дават възможност да се оразличат несъгласуващите се жестови глаголи, съгласуващите се (изменяеми/директивни/транзитивни) жестови глаголи и пространствените (изменяеми/локативни предикати), като се разгледа при първите два вида и аргументната структура.

Конкретните анализи на несъгласуващи се и съгласуващи се глаголи чрез примери от спонтанната жестова комуникация приемам като добър модел, който е апробиран чрез анализ на конкретни изказвания. При собственото емпирично изследване дисертантката представя накратко контекст, проследява структурата на жестовото изказване във връзка на експлицитността на аргументите и възможните ограничения при тяхната реализация, както и представяне на предикатно-аргументната реализация чрез субкатегоризационен запис на на предикатно-аргументния модел, последвани от коментари на специфичната информация, уточняване на наблюденията и кратко обобщение.

Предлагам на докторантката да коментира в текста си кои съгласуващи се глаголи от списъка в „Описание на граматиката на българския жестов език. Втора част“ (с 15 – 23) са намерили потвърждение като статут в резултат на емпиричните ѝ изследвания, а и кои от собствено установените съгласуващи се жестове глаголи липсват в посочения списък.

Заключението обобщава основните резултати и подчертава теоретичните и методологическите приноси на дисертацията.

Списъкът с приноси е добре структуриран и отразява оригиналността на изследването:

• Разработване на методологична рамка за теренни изследвания в областта на жестовата лингвистика;

• въвеждане на терминологична система, съобразена с международните стандарти;

• емпирично описание на реализацията на аргументите при глаголите в българския жестов език (БЖЕ);

• изясняване на взаимодействието между пространствените и граматичните параметри в синтаксиса на жестовия език.

Библиографията е обширна и включва както български, така и множество чужди източници, което демонстрира широката научна компетентност на авторката.

Публикациите, свързани с темата на дисертацията – 5, между които една в съавторство и една под печат, потвърждават активната изследователска ангажираност на М. Йосифова в разпространението на резултатите.

3. Обща оценка

Дисертационният труд *Език в пространството: синтактични и семантични особености* на Мая Филипова Йосифова представлява цялостно и оригинално изследване, което отговаря на изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Той съчетава теоретично мислене, методологична иновативност и емпирична прецизност. Работата допринася съществено за развитието на изследванията върху българския жестов език и за по-широката област на лингвистичната типология и синтаксиса.

Авторката демонстрира самостоятелно научно мислене, задълбочено владеене на лингвистичната теория и умение да прилага сложни аналитични инструменти върху мултимодални данни. Дисертацията е написана в ясен академичен стил, с прецизна терминология и последователна аргументация.

4. Заключение

Като имам предвид много богатата теоретична основа на изследването и на изработения собствен аналитичен модел, дефиниран като *пространствен синтаксис*, на моделите на анотиране и коментиране на конкретния емпиричен материал, смятам, че на Мая Йосифова може да бъде дадена образователната и научна степен „доктор“ за труда ѝ „Език в пространството: синтактични и семантични особености“. Гласувам ЗА това решение.

11.05.2026 г. Проф. д.н. Красимира Алексова